

Sydthys stednavne (2)

Af H. G. Tybirk, Skive

Det efterfølgende rids af forhold vedr. stednavne i Sydthy har som beskeden forudsætning en artikel med samme titel i Sydthy Årbog 1997, hvortil interesserede henvises. De omhandlede navneformer med endelserne -ing, -um og -lev skulle herefter udgøre de ældste lag i stednavnegivningen og med rimelighed kunne henlægges til tiden 200-500 e. Kr.

At det her ikke drejer sig om sikre årstal, men om forsøgsvise angivelser, turde være indlysende, og noget tilsvarende gælder naturligvis om den følgende gruppe stednavne, som da kan placeres mellem folkevandringstid og vikingetid, dvs. mellem ca. 550 og 800 e. Kr.

Her drejer det sig om navne med endelserne -sted, -borg, -høj o.lign. samt sandsynligvis en del andre, fortrinsvis mytologiske, som antagelig også falder imellem de to angivne tidsperioder.

I sommeren 1935 deltog en sprogligt opmærksom og historisk interesseret 13-års knægt i gudstjenesten i Bedsted kirke. Sognepræsten fremsatte da (i en bryllupstale) den opbyggelige betragtning, at ”når kræmmerne i middelalderen drog fra Thisted til Vestervig marked og på deres vej kom frem til Bedsted, da blev dette ikke blot stedet, hvor man bedede, dvs. gjorde ophold, men også stedet, hvor man bad”. Smukt formuleret og i situationen velanbragt, men - tænkte den unge tilhører - ”det kan jo ikke passe, for byen her hed jo i 1367 Bilstæthæ, det står at læse i Traps Danmark, som pastor N. N. da nok har på sin boghylde”. Her foreligger der igen et af de mange eksempler på velmenende forbedring af et stednavns oprindelige form, et -d- indskudt i den folkelige udtale Bested, og denne skrevne form bliver så over 50 eller 100 år næsten enerådende også i udtalen - og dermed er der lagt låg på den hemmelighed!

Navnet Bedsted må utvivlsomt udledes af et olddansk ord bild, som betyder plovskær, og det hentyder formentlig til en skarpkantet ås eller banke i terrænet, som engang var markant synlig i det nuværende Gl. Bedsteds kun svagt profilerede omegn. Øst og sydøst for kirken findes et sådant landskabeligt felt. Her må indskydes den generelle betragtning, at stationsbyerne, nu om dage er så dominerende, i reglen er placeret et ganske andet sted end på det

snævre område, som i hine fjerne tider blev udgangspunkt for navngivningen. Således f.eks. Hørdum og Ydby, men næppe Hurup. Man bør da principielt gå ud fra det område, hvor kirken (ganske vist nogle århundreder senere) er blevet anbragt, det vil i reglen være tættere på det oprindelige landsby-centrum.

En lige så generel betragtning er følgende: I alle de hidtil omtalte navnetyper betegner første led (ordets ”rod”, forleddet) naturgivne foretelser. Undtagelsen danner navne på -lev, som (næsten) altid har et personnavn som forled. Og disse fremmedartede navne er i øvrigt ikke blot fællesgermanske, men tilmed aristokratiske, dvs. navne, som tilhørte jernalderens krigerkaste, til forskel fra agerbrugene. Jf. tidligere bemærkninger om danernes fremmarch i folkevandringstiden.

For resten er en del navneforskere af den opfattelse, at adelsslægten Bild, som i middelalderen en tid havde sæde på Tandrup, tog sit navn fra ”sognebyen” - således benævnes den centrale bebyggelse, som har givet navn til sognet. Stort set kan man sige, at de ældste bopladser (på -ing, -um og -lev) også har haft de største jordtilliggende eller i al fald den bedste jord, dengang disse forløbere for vor tids sognebyer blev oprettet. I denne forbindelse kan m.h.t. navne på -sted tilføjes, at man antager, at disse ”byer” er anlagt på de (endnu) ældre byers udmarker, hvor der var godt med plads, men hvor jordens bonitet var ringere. En teori blandt flere, men brugbar til at placere ”sted-byerne” i tid. Altså: efter folkevandringstid!

Om stednavne med endelsen -borg kan det, i hvert fald for Vestjyllands vedkommende siges, at der så godt som aldrig har været tale om befæstningsanlæg eller lignende, da denne militært klingende endelse bare er en såkaldt aflydsform til ordet bjerg, hvilket som bekendt her til lands kun betyder bakke, undertiden kun en lav banke. Om navnet på Nørrejyllands gamle hovedstad Viborg gælder, at det oprindeligt hed Vibjærg, men efter oprettelsen af befæstningsværker i løbet af højmiddelalderen blev omdøbt til det mere drabelige Wiburgh. Grundbetydningen er og bliver dog: bakken med helligstedet. Hvorved man godt kan tænke på netop den placering, domkirken nogle

århundreder senere fik. Tænk venligst tilbage til den tid, den første kirke blev bygget her! Det var klog politik at lægge den kristne helligdom på det sted, hvor hidtil hedenskaben havde haft sine offersteder.

Det smukt klingende lokale stednavn Heltborg må derimod vistnok udlægges på en ikke blot fredsommelig, men rentud prosaisk måde: bakken hvor man tilbereder hælten, en laksefisk, der tidligere var talrig i Limfjorden og en af vore forfædres yndlingsretter.

Men hvor den bakke nu egentlig befinder sig i landskabet, bliver svært at påvise. Der er unægtelig en del at vælge imellem. Og de fleste ligger lang vej fra fjorden. En mere "heltemæssig" tydning ville være at ønske! Men vore forfædre var nok aldrig romantikere, når de navngav bopladser.

En anden gruppe stednavne, antagelig fra samme tidsrum, skal kortelig omtales. Det er de mytologiske, "hedenske" stednavne. At hensætte sig i ånden til hine i grunden umådelig fjerne og fremmedartede tider er dog intet mindre end let. Måske kunne læsning af Johs. V. Jensens "Kimbrenes Tog" hjælpe fantasien på gлед? Arkæologien derimod er for tingsorienteret til at kunne sige noget videre værdifast om åndslivets, dvs. religionens mindre håndgribelige former og udslag. En smule hjælper os dog mosefundene, ligeledes de senere nedskrevne oldnordiske gudefortællinger.

Det ville egentlig være skønt, om man kunne tro på den velrenommerede udligning af Ashøje som "asernes høje". Men sandsynligvis er højene et par tusinde år ældre end asadyrkelsen, som snarere hører hjemme i det her behandlede tidsrum end i bronzealderen. Dog, det hindrer vel i grunden ikke, at denne højgruppe netop i denne sene periode kan have været centrum for en art gudedyrkelse? Dér står man så. En lærd sproglig kendelse ville her være på sin plads, om end den nok blev negativ. Gudnæs er upåtvivlelig et hedensk naturnavn, ligeledes Helligsø. I kristen tid ville man næppe kristne en sø, i førkristen tid

var det helt legitimt at indvie sø og næs.

Sprogforskerne er i dette tilfælde enige om, at den sø, som har givet sognet navn, har været viet til gudinden Hela. Enhver kan så gøre sig sine små og afmægtige tanker om dette dunkle og fremmedartede kapitel af folkeåndens historie.

Vi er hermed tilsyneladende standset foran en afgrund. Vil mon vikingetidens stednavne - det næste nummer i rækken - kunne føre os frem til bedre belyste og sikrere gangstier?

Måske. Men inden vi lader det her omtalte tidsrum bag os, er der endnu et par stednavne tilbage, som ligeledes er uden standardendelse, men som vist også må henføres til germansk jernalder.

Det ene er Dover, et navn som for resten ikke bare forefindes i Sydthy, men også i Sønderjylland og på Skanderborgkanten. Vel i øvrigt også i Norge: Dovrefjeld. Det berømte engelske Dover må derimod her lades ude af betragtning, det er af anden sproglig herkomst. I Danmark-Norge betyder ordet sandsynligvis: kløft. Og en sådan, om end beskeden kløft vil man finde i lokalområdet lidt syd for Dover by. Stednavne har ofte et ganske håndfast grundlag og udgangspunkt i den stedlige natur, jvf. Bedsted.

Dette gælder også for Aggers vedkommende. Da ordet betyder ager, ville den rette udtale og stavemåde være Ager, men her som i en række andre tilfælde er det den lidt misforståede "bymæssige" udtale, der er gået af med sejren. At man i sin tid har haft brug for græsning i såvel Vester som Øster Agger, er vel hævet over enhver tvivl, og navnet skal da nok dække over begrebet græsgang eller fælled. Selve ordet er oprindeligt opstået af udsagnsordet: at age, betyder altså til syvende og sidst: det sted, hvor man ager (dvs. kører) hen!

Endelig er der Sønderhå. Hå betyder en mindre sø. Gyrop sø og ikke Ove sø har her været bestemmende for navngivningen, jf. Nørhå. Og hermed standser vort lille indkøringsprojekt for denne gang.